

BİR VATAN KAYBETTİLER (Balkanların Fethi ve Kaybını Ele Alan Romanlar Üzerinde Bir İnceleme)

Dr. Senem KARAGÖZ*

*Bilge Ercilasun, **Bir Vatan Kaybettiler (Balkanların Fethi ve Kaybını Ele Alan Romanlar Üzerinde Bir İnceleme)**, Ötüken Yayınları, Edebiyat Araştırmaları, 1. Baskı, 16,5 cm x 23,5 cm, Enso kağıt, Karton kapak, 477 sayfa, İstanbul 2020, ISBN: 978-605-155-984-1.*

Prof. Dr. Bilge Ercilasun, Yeni Türk Edebiyatı üzerinde birçok makale ve kitap yazmıştır. Halen emekli olan yazar akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Ercilasun “*Bir Vatan Kaybettiler*” adlı çalışmasının oluşma sürecinde özellikle 2000’li yıllardan sonra Rumeli üzerine yazılan romanların sayısındaki dikkatini çeken artışın etkili olduğunu söyleyerek kitabına başlamıştır. Asırlarca Türk Yurdu olmuş bu yerler hakkında yapılan romanları uzun süredir takip ettiğini belirtmektedir. Buradan hareketle çalışmalarına başlayan yazar, Osmanlı Devleti’nin son yüzyılı özellikle II. Abdülhamit dönemi ve Sarıkamış Harekâtı üzerine yazılan romanlar derken Rumeli’nin anlatıldığı az ya da çok Rumeli’ye dokunan tüm romanları inceleme kapsamına almıştır. Romanları okurken dikkatini çeken noktalardan birisini “*Bu romanlarda sosyal meselelerin yorumları da yer almaktaydı. Bazılarında devletin geriliği ve çöküşünden bahsediliyor, Balkanlardaki yenilgilerin sebepleri ortaya konuyor ve tahlil ediliyordu. Romanların bir kısmında da yorum yapılmamış ve sebepler araştırılmamıştı ama Rumelili karakterlere yer verilmişti. Bazı eserler de romancılık yönünden zayıf ve gevşek bir yapıda idiler. Ama bu romanlar, taşıdıkları malzeme bakımından ihmal edilemeyecek nitelikte idiler. Üstelik yazarlarının da romancılık yönünden bir iddiaları bulunmuyordu. Onlar sadece ele aldıkları devir hakkında gerçeğe ilgili kurdukları bazı malzeme ve bilgilerin yazıya geçmesini isteyen yazarlardı. Bu, basit bir iş değildi. Bilginin, elde edilen malzemenin kalıcılığını, ölümsüzlüğünü sağlayan bir işti. Bu uğraşın da değerlendirilmesi gerekiyordu. Hepsinin düzgün ve okunabilir bir Türkçe kullandıklarını fark etmiştim (s. 14).*” şeklinde açıklayarak incelemelerine başlar. Romanları incelemeye devam

Geliş Tarihi: 29 Ocak 2021 - Kabul Tarihi: 15 Şubat 2021.

Atıf Bilgisi: Senem Karagöz, “Bir Vatan Kaybettiler (Balkanların Fethi ve Kaybını Ele Alan Romanlar Üzerinde Bir İnceleme)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 127, Sayı: 251, İstanbul 2021, s. 467-470.

* Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, senemkaragoz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4865-3281.

ederken o dönemin siyasi yapısı ve toplumun içinde bulunduğu ortamın yanı sıra romanlarda olaylara toplum tarafından nasıl tepkiler verildiğinin de açıkça görülebildiğini belirtmiştir. Rumeli’de yaşanan yıkımın romanlara siyasi hayattan daha fazla yansıdığını görmüştür. Romanlardaki olayların ve mekânların gerçekliği, anılarını kaydeden kişilerin döneminin toplum hafızasını çizmeleri bu gerçekliğe şüphesiz önemli ölçüde etki etmektedir.

Yazar amacını “*Türk’ün Rumeli macerasını tarihin akışı içinde romanlar üzerinden göstermek istedim. Değişen şartları, gerileme sebeplerini ortaya koymak istedim (s. 15).*” cümlesiyle açıkça ifade etmiştir. “*Beş yüz yıl hâkim olunan Rumeli acı bir şekilde kaybedilmiş, savaşlar çıkmış, kıyıma uğranılmış, göçler yaşanmış ve bunlar yaşanırken Rumeli’de yaşayan Türkler büyük bir gaflet ve bilinçsizlik içinde bu zulüm ve saldırılara cevap veremeden eğer başarabilirlerse Anadolu’ya kaçmıştır. Aradan zaman geçtikten sonra şokun atlatılmasıyla yaşanan bunca acının bıraktığı tesir ile araştırmaya, okumaya ve yazmaya başlamışlardır. Ve bu romanlarda sadece geçmişte yapılan savaşlar, yenilgiler ve göçler anlatılmadı. s. 14)*” şeklinde romanların yazıldığı dönemin şartlarının ve roman yazarlarının eserlere etkisini belirtmektedir. Bu nokta önemlidir çünkü özellikle son dönemde kaleme alınan romanlar bir kurgu olmaktan çok, gerçek bir hayattan yola çıkmış, romanların kahramanları tarafından bizzat şahit olunmuş olaylar ve kahramanlar üzerinden yaşananlar aktarılmıştır. Aynı zamanda bu romanlarda Balkanların kaybedilmeye başlanması ile açıkça görülen devlet ve siyasetteki kötü gidişatın sebeplerinin de araştırıldığını ekleyen yazar; yaşananları anlatan, olayları yaşamış, görmüş kişilerin hikâyeleri olan bu romanların gerçeğe dayandığını ve bazı durumlarda romanların bu gerçeği yansıtmada eksik bile olabileceğinin altını çizer. Rumeli’nin yurt edinilişinden kaybedilişine kadar geçen sürede ele alınan romanlarda bu sürecin tarihi vesikalar dışında hikâyelerle, türkülerle, yemeklerle, insanıyla bir bütün şeklinde edebî kaygı taşımadan oluşturulan bu romanlarda görülebildiğinin altını çizen yazar yaşananların yazıya dökülürken kurguya ihtiyaç duyulmadan oluşturulduğunu ifade eder. Rumeli’yi yurt edinmiş vatan bilmiş bu yazarların çabasını romanlarında oluşturdukları “*ortak hafıza*” inşası ve Rumeli’yi kaybetmenin bilinç altında oluşturduğu şuuru açığa çıkarmak olarak nitelendirmektedir.

Balkanlar konusunun az ya da çok çalışma kapsamına alınma kararının ardından incelenen romanların epey fazla olması ve aynı anda birçok dönemi ve konuyu barındırması tasnif işini zorlaştırmıştır. Bu esnada Murat Koç’un hazırladığı “*Türk Romanında İttihat ve Terakki*” adlı çalışmanın yol gösterici olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda romanlar incelenirken öncelikle kronolojik bir tasnife gidilmiş sonrasında her bölüm kendi içinde konularına göre tahlil edilmiştir. Romanda birden fazla zaman dilimi bulunuyor ise öncelikli olarak romanın başladığı tarih esas alınmıştır. Günümüz olaylarının anlatıldığı romanlarda ise Balkan ve Rumeli’yi barındıran olaylar anlatılan dönem içerisinde değerlendirilmiştir (s. 19). Romanın tamamı çalışılan bölge üzerine ise genel bir özet sunulurken sadece romanın bir bölümünde Balkanlardan bahsediliyorsa yalnızca o kısım değerlendirmeye alınmıştır. İncelemeler yapılırken amacın romanların yapı ve üslup açısından değerlendirilmesinden çok estetik ve edebî kaygılardan ziyade gördüklerini, duyduklarını, anılarını kaleme alan kişilerce Balkanlar üzerine yazılan her romanın işlenmesi olarak tanımlanmıştır.

Romanlar öncelikle dönemsel olarak tanıtılmış, sonrasında her dönem kendi içerisinde temalara ayrılarak ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Tematik incelemede konularına göre romanlar yeniden değerlendirilmiş hatta gerektiği yerde aynı romana farklı konu başlıkları altında yer verilmiştir (s. 144-145). Romanlar incelenen dönemler içerisinde Balkanların kaybı ile başlayan nüfus, göç, soykırım, Osmanlı Devleti’nin ve kurumların çöküşü, yolsuzluk, rüşvet, yöneticilerin ve toplumun bozulması gibi başlıklar altında tahlil edilmiştir.

Romanlar incelenirken tarihî olaylardan alınan öyküler akademik çalışmalarından istifade edilerek değerlendirilmiş bu anlamda kaynaklar gösterilmiştir. Tarihi kaynak incelemelerinde romanda bahsi geçen olayların öyküdeki ve akademik tarih çalışmalarındaki benzerlik ve farklılıklarına yer verilmiştir (s. 104, 108-109, 111, 129, 139, 140). Bu anlamda halen tarihî araştırmalarda epey yer edinen ve tartışmalara konu olan iskân politikasının romanlara sirayet ettiği, üzerine yazılıp çizilen bir konu olduğu verilebilecek örneklerden biridir (s. 111).

Romanların içeriğini yani sıra yazarları hakkında da bilgiler verilmiştir. Özellikle gerçek hayattan oluşturulan romanlarda yazarın nereli olduğu, kim olduğu, romanda geçen olayların gerçeklik değerinin ne olduğu ve olaylarla bağlantısı belirtilmiştir. Bu, Rumeli'yi yurt edinen Türklerin topraklarını kaybetmesinin ardından yaşadıkları acı ve trajediyi birincil kaynaklardan göstermesi bakımından önemlidir. Her ne kadar yazılanların bir roman olduğunu bilmek gerekse de romana konu olan yerlerin, kişilerin ve olayların gerçek olduğu unutulmamalıdır. Yazar bu anlamda daha kitabına başlarken söylediklerini kitabını bitirirken *"Burada yazarı yazmaya sevk eden nedenin özellikle son dönemi anlatan romanlarda yaşanan acıları, büyük kayıpları duyurmak düşüncesi olduğu düşünülebilir. Belki o dönemde sessizce karşılanan bu büyük değişim ve kırılmayı yazıya çevirerek duyurmak, gelecek nesillere aktarmak istiyorlardı."* cümleleri ile tamamlar. Yaşadıklarını anlatan bu yazarların kimlikleri, romanların mekânı ve tarihi olayların tanıtımı için kapsamlı bir tarihi araştırmaya gidildiği anlaşılmaktadır.

Ercilasun daha en başta, tüm bu romanları incelerken tarafsız kalamadığını, romanlarda yer alan olayların ve kişilerin de gerçekliğini göz önünde bulundurarak -ki incelemeler sırasında tarihi kayıtlara da yer verilmiştir- duygu, düşünce ve Türk kimliğinin değerlendirmelerine sirayet ettiğini kabul eder (s. 16). Romanlardaki özellikle son dönemi yansıtan olaylar ve kişiler üzerinden yapılan değerlendirmelerde bir vatanın hem farkında olmadan hem de göz göre göre kaybedilmesini üzüntü ve kızgınlıkla karşılamış *"Devlet bitmiş vatandaşını koruyamıyor ama vatandaşı gerçeği bilmiyor. Kendisini hâlâ devletinin koruması altında, kanatları altında zannediyor. Türkler azınlıkların uyandırdığını, hangi aşamaya geldiklerinin hiç mi farkında olmazlar: Bu ne büyük gaflet ve ihmaldir? Ne korunmasızlıktır?"* sözleri ile hem devlete hem kaybedilmeye başlayan vatanın evlatlarına eleştiriler yöneltmiştir (s. 377-384, 397).

Bir roman hakkında daha önce yapılmış bir eleştiri var ise çalışmada bahsi geçen incelemeye yer verilmiştir. Amacın aynı romana yapılan farklı bakış açılarını da göstermek olduğu belirtilmiştir (s. 78). Aynı zamanda bir romanda geçen olay ya da konu ile ilgili başka bir çalışma var ise o çalışmalara da yer verilmiştir. Bir romanda anlatılan olaylar, kişiler başka bir romanda işlenmiş ise de romanlar arası benzerlikler ve ilişkiler değerlendirilmiştir (s. 162). Bu anlamda çalışmanın amacının sadece bir romanı tahlil edip diğer bir romana geçmek olmadığı anlaşılmaktadır. Hem romanlar arası bağlantılar hem de tarihi bağlamda yapılan inceleme ve değerlendirmeler çalışmayı yalnızca bir edebi roman tahlili olmaktan çıkarmıştır. Yazarın deyimiyle romanlarda bir *"tarihî şuur"* bulunmaktadır ve bu ortaya konulmalıdır.

Balkanların fethini anlatan romanlarla başlanan eserde günümüze kadar Balkanlar ve Rumeli'yi ele alan, az da olsa bu bölge ve insanına dokunan tüm romanlar incelemeye alınmıştır. Bu bağlamda mekânsal incelemede yalnızca Balkan coğrafyasında geçen romanlar değil, içinde ufak bir doku da olsa Kafkasya'ya kadar uzanan eserler değerlendirme kapsamına alınmıştır. Ağırlıklı olarak Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Sırbistan, Kosova, Girit ve Ege Adaları ve buralarda yaşayanların hikâyeleri yer almaktadır (s. 19).

Beş ana bölümden oluşan eser, Rumeli'nin fethini konu edinen birinci bölümle başlar ve bu bölümde 10 roman ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışını konu

alan 1800-1918 yılları arasını kapsayan ikinci bölümde 73 roman değerlendirilmiştir. Kitaptaki en yoğun, en fazla romanın incelendiği kısım bu bölümdür. Bu dönemde yaşanan büyük toprak kayıpları, savaşlar ve alınan yenilgiler, bunlar sonucunda yaşanan göçler ve soykırım romanlarda ayrıntılı olarak işlenmiştir.

1918-1923 yılları arasını kapsayan, yeni bir devletin kuruluş çabası, bağımsızlık uğruna verilen mücadelenin anlatıldığı üçüncü bölümde 11 roman incelenmiştir.

Mübadele yıllarının anlatıldığı dördüncü bölümde 42 roman yer almaktadır. Toplam 136 roman değerlendirilmiştir.

Balkanlara dair kaleme alınan roman, hikâye, gezi yazısı, hatıra, röportaj, mektup ve makaleler inceleme kapsamına alınırken şiir ve tiyatro bu kapsam dışında tutulmuştur.

Romanlar ele alınırken yazarı hakkında da bilgi verilmiş, yazara ait başka eserler varsa bahsedilmiştir. Romanlarda yer alan olay ve kişiler de tarihi araştırmalar ile bağ kurularak incelemeye tabi tutulan öykü, dönemin tarihi atmosferindeki yeri ve romandaki uzantısı ayrıntılı bir çalışma ile irdelenerek benzerlikler ve kıyaslamalar yapılmıştır. Romanların yazıldığı ya da ele alındığı dönemin dil özelliğine yapılan vurgu ayrıca dikkat çekicidir. Romanlarda döneme hâkim olan Arapça kelimelerin yerine Türkçe kelimeler kullanıldığı ifade edilirken yazarın Türkçe hassasiyeti bu bakımdan önemlidir. Romanlarda geçen türkülerin, kıyafetlerin, yemeklerin üzerinde durulmuş, romanların sosyal boyutlarının yanı sıra kültürel izleri taşıması bakımından önemi vurgulanmıştır (s. 90). Rumelili olan, Balkanlardan gelen ve yine aynı zamanda Rumeli'de kalan Türk bilim ve medeniyetine katkı yapmış önemli şahıslara da yer verilmiştir (s. 93). Hala Balkanlarda devam eden yayın faaliyetlerinin öneminden de bahsedilmiştir (s. 95).

Sonuç olarak sadece bir roman incelemesi olmayan bu çalışma, romanlarda geçen sosyo-kültürel konuların yanı sıra Balkanlarda kalan, Balkanlardan gelen Türk ulusuna dair romanlardaki tüm noktalar hem edebî hem tarihî çalışmalarla desteklenerek Balkanların bir hikâyesi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu hikâye gerçektir ve yalnızca tarihî vesikalarla görmek mümkün değildir. Bu gerçeklik, özellikle son dönemde olaylara bizzat şahit olmuş, duymuş, görmüş kişilerin aktarımı ile canlı bir resme dönüşmüş, köylerden şehirlere, zenginlerden fakirlere, yemeklerden türkülerle şiirlere kadar uzanan geniş bir yelpazede kaybedilen vatanın evlatları olarak yaşanan acıyı en yalın hali ve kendi duyguları ile yazıya dökülen bu eserlerde görmek mümkündür. Ercilasun, bu acı ve kayba rağmen romanlarda kin ve nefret duygularının bulunmadığının da altını çizerek (s. 398). Yazarların, yazılanların amacı acı ve telaş içerisinde söyleyemediklerini, yaşayamadıklarını dışarıya vurmak, yaşananları gelecek nesillere aktarmaktır (s. 410, 416).

Romanlar taşıdıkları edebî, sosyo-kültürel ihtivası kadar tarih ile de iç içedir. Yazarın kitaba başlarken ifade ettiği gibi hala teessürle karşılanan Balkanların kaybını romanlar üzerinden değerlendirme gayesi zengin bir edebî eser muhtevası ile ortaya konulmuştur. Özellikle Rumeli'nin kaybını bizzat yaşamış, görmüş kişilerin kaleme aldıkları romanlar birer edebî eser olmaktan çıkarak tanık mahiyetine kavuşmuştur. Tarihi alt yapı ile birlikte irdelenen roman tahlillerinden hareketle kitabın başlığının neden "*Bir Vatan Kaybettiler*" şeklinde olduğunu izah etmektedir. Balkanlar ve Rumeli tabirlerinin birbirinin yerine kullanıldığı anlaşılan içerisinde 136 romanın incelemesinin yer aldığı çalışmada Balkanların fethi, kaybedilişi ve sonrasında yaşanan olayların kronolojik bir sıra ile sevinçten üzüntüye dönüşü birçok kalem ve hikâyelerle farklı romanlar gibi değil de aynı eserin bölümleri gibi sanki tek bir eser inceleniyormuşçasına akıcı, birbiri ile bağlantılı bir şekilde aktarılmıştır. Bu bağlamda kitabı eline alanlar birçok roman tahlili ile karşılaşsa da hem tarihle hem incelenen diğer öykülerle bir araya getirilmiş tek bir roman okuyormuş gibi hissedeceklerdir.